

TÜRK-YUNAN ANLAŞMAZLIĞINA JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK BİR YAKLAŞIM

Y.Doç.Dr.Kenan ARINÇ*

GİRİŞ

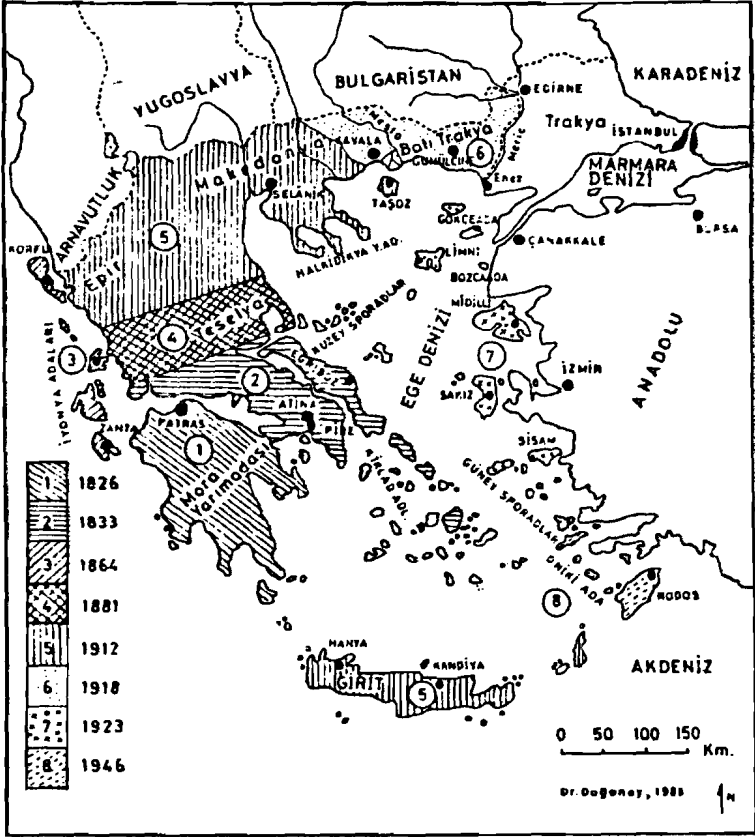
Türkiye'nin tarihten gelen en önemli problemlerinden biri de Yunanistan sorunudur. Bugün, Türkiye ile Yunanistan, NATO topluluğu içinde bulunmalarına ve birbirleriyle müttefik olmalarına rağmen, Türk dış siyasetinin gündeminde olan sorunların çoğu, Yunanistan ile ilişkilidir. Her iki devlet arasındaki sorunlar, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Yunanlılarla uzun bir süre mücadele halinde kalan Osmanlı Devleti, askeri mücadelelerin ve içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik çalkantıların da etkisiyle, 1826 yılından itibaren, sürekli toprak kaybetmeye başlamıştı. Nitekim Yunanistan, 1826-1946 yıllarını kapsayan 120 yıllık bir devrede, sekiz defa Türkiye'den toprak parçaları kopararak sınırlarını genişletmiştir. Bunun en somut delilini ise Yunanistan'ın yüzölçümünün 23 000 km².den 131 990 km².ye ulaşması oluşturur. Diğer bir ifadeyle, Yunanistan'ın yüzölçümü, 120 yılda 5.7 kat genişlemiştir¹, (Şekil 1). Şayet Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihindeki

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. Öğretim Üyesi, ERZURUM.

1 DOĞANAY, H., 1989, "Türkiye'nin Jeopolitik-Jeostatejik Konumu ve Bundan Kaynaklanan Tehditler". Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, Coğrafya Makaleleri. Fen-Edebiyat Fak. Yay.No:55, ERZURUM, s.51.

Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmemiş olsaydı, bugünkü Yunanistan sınırları daha da genişlemiş olacaktı.

ŞEKİL 1. Yunanistan'ın Türkiye Aleyhine Genişlemesi (1826-1946),
(DOĞANAY 1989'dan)

Yunanistan, bugüne kadar izlediği politikalarla, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ni hasım ve işgalci olarak görmüştür. Halbuki

Osmanlı Devleti, hakimiyeti altına aldığı adaları, Yunanlılardan değil, Venedikler, Cenevizliler ve Rodos Şövalyelerinden almıştır. Bu tarihi gerçeklere ve hiçbir haklı nedene dayanmamasına rağmen Yunanistan, devamlı agresif bir politika takip etmektedir. Nitekim, Türkiye'yi her alanda engellemeyi amaç edinen Yunanistan'ın bir türlü dinmek bilmeyen toprak kazanma isteği, günümüzde de devam etmektedir. Geçmişteki devlet yöneticilerinin, gerekli reaksiyonları göstermemeleri veya yeni bir savaşı göze alamamaları nedeniyle, batı kıyılarımızı çepe çevre saran adaların hemen tamamını, 1923 ve 1947 yıllarında bir oldu bittiyle ele geçiren Yunanistan, şimdi de "*Megalo İdea*"sını gerçekleştirmek amacıyla sinsi planlar içersindedir.

Türkiye kıyılarına yakın olan adalara sahip olan Yunanistan'ın büyük bir jeopolitik ve jeostratejik avantaj elde ettiği söylenebilir. Çünkü Yunanistan, ebedi düşman olarak nitelendirdiği Türk Devleti'ni böylece bir kuşatma altına da almış olmaktadır. Gerçekten, Türkiye'ye yakın olan bazı adaların ışıklarını, sissiz ve bulutsuz gecelerde bakıldığında bile, farketmek mümkündür. Bu adaların Türkiye ile olan uzaklıkları, çok yakın olan Meis dışında 3.7 ila 59 km. arasında değişmektedir. Oysa, adalar ile Yunanistan arasındaki mesafe, 59 ila 389 km. arasında değişir (Tablo 1).

TABLO 1: Türkiye Kıyılarına Yakın Adaların, Türkiye ve Yunanistan'a Olan Uzaklıkları (km.).

Adalar	Türkiye'ye Olan Uzaklık	Yunanistan'a Olan Uzaklık
Semadirek (Samothraki)	37.0	92.5
Limni	59.0	59.0
Midilli	15.0	157.0
Sakız	7.4	115.0
Sisam	3.7	175.0
Nikarya	59.0	133.0
İstanköy	6.4	185.0
Rodos	18.5	389.0
Kıbrıs	66.0	650.0

Adaların fiziki açıdan ülkemize yakın olmalarının yanısıra, beşeri ve iktisadî açıdan da Türkiye'nin etki bölgesi içinde kaldıkları söylenebilir. Gerçekten, adaların Yunanistan'a bakan kesimlerinin nüfus ve yerleşme bakımından تنها olmasına karşılık, Türkiye kıyılarına bakan kesimlerinde yerleşme sayısının fazla ve nüfusun kalabalık olduğu dikkati çeker. Adalarda yaşayan nüfusun çoğu, günlük ihtiyaçlarını Türkiye'den karşılar. Bir çoğu, Türkçe'yi konuşabilecek veya anlayabilecek ölçüde bilir. Acil müdahale gerektiren hastaları, Türkiye'ye götürülür. Hatta, kıyılarımıza yakın adalardan bazılarında yüzerek gitmek bile mümkündür. Görüldüğü üzere, Türkiye ile ilişkileri bu

derece kuvvetli olan adaların, Yunanistan'a bağılı olması, mantık ve hukuk kurallarıyla da çelişmektedir. Bu durum, Yunanistan'ın bugüne kadar sürdürdüğü, sistematik bir faaliyet sonucunda oluşmuştur.

Bununla birlikte, Yunanlıların oldu-bitti esasına dayanan sistemli çalışmaları karşısında, Türkiye'nin siyasi açıdan pek etkin olmadığını dikkati çekmektedir. Bunun en önemli nedeni ise, ülkemiz içindeki birlik ve beraberliğin, bazı dönemlerde sağlanamaması oluşturmaktadır. Türkiye'nin istismara açık sorunları, birtakım güçler tarafından sürekli gündemde tutulmakta, bunun doğal sonucu olarak, dış siyasetimizle ilgili problemler çoğu kez sahipsiz kalmaktadır. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları, dış politika konularını tam anlamıyla öğrenemedi, iç politikaya dayanan nedenlerle kısa sürede değişmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin uzun vadeli dış politikalar belirleyemediği ve âdeta her değişen iktidara veya dışişleri bakanına göre, bir dış politika takip edildiği izlenimi uyanmaktadır.

Belirtilen sebeplerle, ülkemizin menfaatlerini ilgilendiren dış meselelerin takibinde, bir süreklilik bulunmadığı gibi, ilmi gerekçelerden yoksun, bir mücadele de sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu durum aynı zamanda, Yunan tezlerine karşı uzmanlık gerektiren antitezlerin ortaya konmasını ve savunulmasını da güçleştirmektedir.

ANLAŞMAZLIK KONULARI

Bugün Yunanistan ile anlaşmazlık halinde olduğumuz açık ve gizli birçok sorun bulunmaktadır. Ancak sorunların pek çoğu bilinmesine rağmen, her iki ülke tarafından açıkça ifade edilmemektedir. Örneğin,

İstanbul ve İzmir'in ele geçirilmesi, Doğu Karadeniz'de yeniden bir Rum Pontus Devleti'nin oluşturulması, Yunanistan tarafından sistemli bir şekilde sürdürülen gizli faaliyetlerden birkaçıdır. Yunanistan ile anlaşmazlık halinde olduğumuz konular çok çeşitli olmakla birlikte, güncel olan sorunların en önemlileri kara sularının tesbiti, denizlerdeki ekonomik yararlanma alanları ve paylaşım sorunu, hava sahası ve buna bağlı olarak FIR hatlarının tesbiti, Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetleri, Kıbrıs sorunu, Batı Trakya'daki soydaşlarımızın durumu ve adaların silahlandırılmasıdır. Ancak sorunlar bunlarla sınırlı olmayıp daha da fazladır.

1. Kara Sularının Tespiti Sorunu: Bilindiği üzere kara suları terimi, bir devletin deniz kıyıları boyunca egemenliği altında tuttuğu, belli genişlikteki su şeridi anlamına gelir. Bu deniz şeridi, o ülkenin egemenlik haklarının karada olduğu gibi, deniz üzerinde de devam ettiğini gösterir.

Türkiye ile Yunanistan arasında, ihtilaf konusu olan kara suları sorunu, ilk defa 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile çözümlenmiş ve iki devletin kara suları genişliğinin 3 mil olacağı karara bağlanmıştı. Ancak Yunanistan, Lozan Antlaşmasını 1936 yılında ihlal ederek, tek taraflı olarak kara sularını 6 mile çıkardığını ilân etmişti. Türkiye ise kararı, o dönemin saldırgan ülkesi İtalya'ya karşı bir koruma olarak değerlendirerek bu konuda tepkisiz kalmıştı². Türkiye, ancak 1964 yılında bu karara karşılık olarak, kara sularını 6 mile çıkarmış ve Yunanistan'ın kararını kabul etmişti.

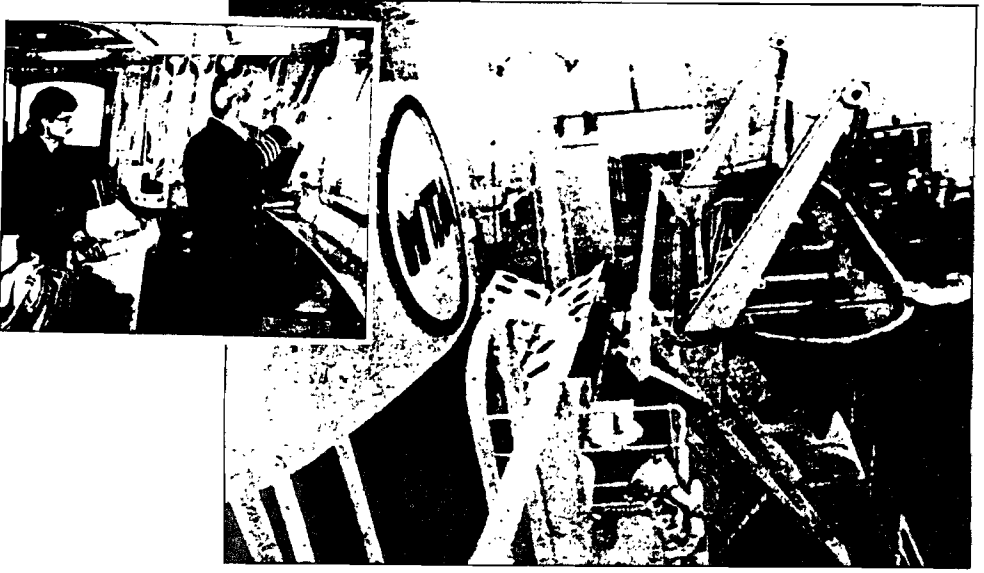
2 Bir deniz mili 1852 m.dir.

Her iki ülkenin de bir süre ilgisinden çıkan kara suları meselesi, Taşoz adasında açılan petrol kuyusu analizlerinin, Ege'de petrol yatakları bulunması ihtimalini kuvvetlendirmesi ile yeniden gündeme gelmişti. Gerçekten de Yunanistan'ın çok küçük olan Prinós petrol sahasından günde 50 000 varil petrol üretimini planlaması ve uzun vadede petrol üretimini 200 000 varile ulaştırma hedefini açıklaması kuşkusuz, Ege Denizi'nin büyük bir petrol potansiyeline sahip olduğunu göstermekteydi³. Ayrıca, Ege Denizi Çukurları'nın baştan başa Tersiyer tortulları ile kaplı olması, bu ihtimali son derece yükseltmektedir. Öte yandan, Ege Denizi'nin denizaltı zenginlik kaynakları sadece petrole sınırlı değildir. Deniz tabanında sıkça rastlanılan bakır, nikel ve kobaltca zengin manganez yumruları ve biyolojik kökenli zenginlikler de büyük bir potansiyel oluşturmaktadır.

Ege Denizi'nde yapılan bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar, Yunanistan'ın bir süre kullenen Adalar Denizi'ne (Ege) bütünüyle sahip olma isteğini de kamçılıyordu. Bunun üzerine, söz konusu denizde petrol arama çalışmaları hızlanmış, önce Yunanistan sonra da Türkiye, milli şirketlerine petrol arama ruhsatları vermişti. Petrol arama çalışmaları sırasında hem TPAO'nun (Sismik I ve Çandarlı araştırma gemileri ile) ve hem de Yunan Kuzey Ege Petrol Şirketi'nin faaliyet alanları, 1961-1987 yılları arasında çakışınca, gerginlik bir savaşa dönüşebilecek ölçüde tırmanmıştı. Bölgesel bir savaş ihtimalinin

3 KAVLAKOĞLU, S., 1976, "MTA Sismik-1, Kıyıötesi Araştırma Gemimiz", Yeryuvarı ve İnsan, Cilt:1, Sayı:4, ANKARA, s.11.

belirlenmesi üzerine NATO'nun ısrarlı aracılığıyla, karşılıklı olarak petrol arama faaliyetlerine son verilmişti.

FOTOĞRAF 1: MTA SİSMİK-1 Kıyıötesi Araştırma Gemisi'nden Bir Görünüm

Yunanistan, bir müddet ertelediği yayılma ve kara sularını genişletme projesi için aradığı fırsatı, çok gecikmeden bulmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından, 1973 yılında organize edilen, New York Millitlerarası Deniz Hukuku Konferansı'nın ABD'nin baskısıyla, okyanuslarda kıyısı olan devletler için tanıdığı, 12 millik kara suları

hakkının, Ege için de geçerli olacağını iddia etmiştir. Ayrıca, adaların da kara sularının olduğunu 1958 Cenevre Kıta Sahaneliği Sözlüşmesi'ne dayanarak ileri sürmüştür.

Bu konudaki kamuoyu oluşturma ve yasal dayanak bulma çabalarını, Cenevre'de yapılan ikinci dönem Deniz Hukuk Konferansı ile 1976 yılında New York'da yapılan dördüncü ve beşinci dönem deniz hukuku toplantılarında da sürdürmüştür⁴. Yunanistan bu konuyu iddia etmekle de kalmayıp; 1982 tarihli birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesinin, ülkelere karasularını genel olarak 12 mile kadar genişletme yetkisi veren 3.maddesine dayanarak, 16 Kasım 1993'te kara sularını 12 mile çıkarma kararını almış ve bunu 16 Kasım 1994 tarihinde uygulayacağını açıklamıştı. Bu durum, fiilen bir Yunan gölü haline getirdiği Adalar Denizi'nin hukuken de Yunanistan'a ait olduğunu tescilli anlamını da taşımaktaydı.

Uzun bir dönemden beri ülkemizi rahatsız eden karasuları sorununun, kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve bilimsel açıdan bir zorunluluk halini almıştır. Çünkü, yapılan hesaplamalar, karasularının 12 mile çıkması durumunda Yunanistan'ın Ege Denizi'nin yaklaşık %72'sini kontrol edeceği gerçeğini göstermektedir⁵ (Tablo 2).

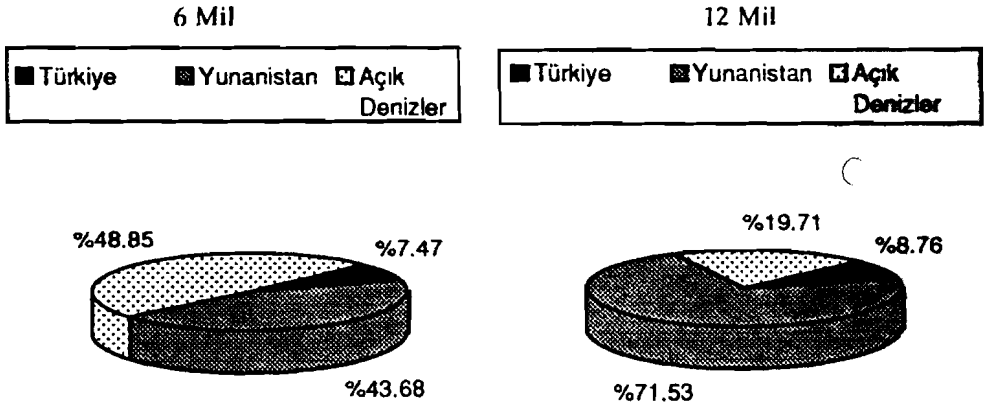
4 ŞENALP, M., 1976, "Deniz Hukuku Konferansı 4. ve 5. Dönemler". Yeryüvarı ve İnsan, Cilt:1, Sayı:4, ANKARA- s.22-27.

5 "Türk-Yunan Sorunları I". 1985, Yayına Hazırlayan: Siyasi Meseleler Araştırma Grubu. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:6, Ağustos 1985, İSTANBUL, s.56.

TABLO 2: Ege Denizi'nin Farklı Karasuları Genişliklerine Göre Paylaşım ve Kontrol Durumu (% olarak).

Karasuları Genişliği	3 mil (%)	6 mil (%)	12 mil (%)
Türkiye	3.73	7.47	8.76
Yunanistan	21.84	43.68	71.53
Açık Denizler	74.43	48.85	19.71
TOPLAM	100.00	100.00	100.00

KAYNAK: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 1985, Sayı:6, İSTANBUL ve Kartografik hesaplama sonuçlarından.

ŞEKİL 2: Ege Denizi'nin Farklı Karasuları Genişliklerine Göre Paylaşım ve Kontrol Durumu Grafiği

Tablo 2'de de açık bir şekilde görüldüğü üzere, şayet Yunanistan ve Türkiye'nin, karasularını karşılıklı olarak 12 mile çıkarmaları

durumunda, Ege Denizi'ndeki, uluslararası statüdeki açık deniz alanları yok denilebilecek ölçüde azalacak ve hemen hemen tüm stratejik alanlar ve deniz kaynakları Yunanistan'da kalacaktır. Özellikle Türk Donanması'nın, Marmara'dan Akdeniz'e geçişi imkânsız hale gelecektir ve Ege Denizi'nde askerî tatbikatlar yapılamayacaktır. Türk ticaret gemileri, Yunanistan'ın izni olmadan, Ege Denizi'nde seyr-ü sefer yapamayacaktır.

Türkiye bu durum karşısında, Yunan kara sularınının 12 mile çıkarılmasını savaş sebebi sayacağını açıklamış ve Deniz Kurdu Tatbikatı'nı başlatarak, Yunanistan kara sınırına askerî yığınak yapmıştı. Bunun üzerine Yunanistan, bu hakkını yakın bir gelecekte kullanacağını açıklamış ve geri adım atmak zorunda kalmıştı. Ancak, Yunanistan'ın bu konuyu "Megalo İdea"nın bir gereği olarak prestij meselesi saydığını unutmamak gerekir.

Gerçekten de Yunanistan, bu konudaki faaliyetlerine son vermiş değildir. Nitekim, Türkiye'nin Karasuları içinde veya çok yakınında kuzeyden güneye doğru sıralanmış ve sayısı 900-1000 civarında olan küçük adacıklar ve kayalıklar bulunmaktadır. Bu kayalık ve adacıkların, bugüne kadar ciddi bir etüdü yapılamadığından, bir çoğunun statüsü, belli değildir. Yunanistan, bu belirsizlikten istifade amacıyla, ıssız-küçük adaların kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. En son olarak, Bodrum açıklarındaki Kardak Adaları 20 Ocak 1996 tarihinde Yunanlılar tarafından işgâl edilmek istenmiş ve bu adalarda, Yunanlı gazeteciler, din adamları ve Yunan askerleri nöbet tutmaya başlamıştı. Ancak, 30 Ocak 1996 gecesi, Türk Deniz Kuvvetlerine bağlı 16 SAT Komandosu,

başarılı bir operasyonla bu adaların bir kısmını denetimi altına almıştı. Bu durum, iki ülkeyi bir savaşın eşiğine getirmişse de, ABD'nin arabuluculuğuyla, her iki taraf, 31 Ocak 1996 tarihinde, adacıkları aynı anda boşaltmışlardı.

Bodrum tapu kadastrounda kayıtlı bu adanın ve benzer yüzlerce adanın elde edilmesi, kuşkusuz, Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma amacına yardımcı olacaktı. Ancak, Devlet yöneticilerinin kararlı tutumu, bu oluşuma izin vermemiş ve Rusya ve batının şımarık çocuğu Yunanistan'ın, her zaman başvurduğu "öldü-bitti" politikası bu kez sonuç vermemiştir.

Yunanistan'ın, Adalar (Ege) Denizi'ne tümüyle sahip olma isteğini, Türkiye bugüne kadar askerî üstünlüğüyle önleyebilmiştir. Ancak, gittikçe artan askerî harcamalar ve hızlı silahlanma yarışı, ülkemizin sosyal ve ekonomik alanlardaki yatırımlarının yeterli ölçüde ve zamanında gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. Şüphesiz, bir ateş çemberiyle çevrili ülkemizin, güçlü bir orduya ihtiyacı son derece fazladır. Bununla birlikte, bir yarış içinde ve kısa sürede demode olacak bir silahlanma yerine, kendi üretim kaynaklarımıza dayanan ve en ileri teknolojileri kapsayan bir silahlanma gerekli ve şarttır. Bu ve benzer nedenlerle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları, ülkemizin yararları doğrultusunda ve bir kez daha tartışma konusu olmayacak şekilde, uluslararası platformlarda çözmek, en rasyonel bir yol almalıdır. Aksi takdirde geniş çaplı bir, savaş kaçınılmaz olacaktır.

Adalar (Ege) Denizi'nden her iki ülkenin karşılıklı paylaşım anlayışıyla yararlanabilmesi, denizaltı jeomorfolojisinin bilimsel bir

ifadeyle, şelf sahası, birçok özelliğiyle hemen yakınındaki kara sahasının bir devamı niteliğindedir.

Bu tanımlama açısından, Adalar (Ege) Denizi'ne bakıldığında, şelf sahasının dış kenarına, çoğu yerde -90 ile -125 m. arasında ulaşıldığı görülür. Bu denizdeki mevcut adaların, ilk bakışta her tarafa serpiştirilmiş halde görülmelerine karşılık, Ege Denizi'ndeki adaların dağılışında, şelf sahalarına bağlı belli bir düzen ve gruplaşma görülür. Gerçekten, söz konusu adaların bir kısmının, Yunanistan şelf sahası üzerinde olmasına karşılık, kuzeyden itibaren Taşoz ve Semadirek adaları; Trakya şelfi üzerinde, Gökçeada, Bozcaada, Limni ve Bozbaba adaları; Çanakkale şelfi üzerinde, Midilli-Sisam arasındaki adalar; Küçük Asya (Anadolu) şelfi üzerinde ve Sisam-Nikarya adaları güneyinden Rodos'a kadar olan adalar da (Oniki ada) Menteşe kıyılarındaki şelf sahası (-90, -100 m.) üzerinde yer alırlar.

Görüldüğü üzere Yunanistan, fırsatları iyi değerlendirerek, diğer bir ifadeyle savaşmadan, ülkemizin doğal uzantıları üzerindeki adaları ele geçirmiş durumdadır.

Ege Denizi'nin doğusunda yer alan ve yukarıda adları sıralanmış olan adalar, incelendiği üzere, Anadolu'nun doğal uzantısı olan şelf sahası üzerindedir. Zaten, günümüzün modern bilimi de sadece şelfin değil, kıta yamacı ve kıta yamacı eteğinin de jeomorfolojik, jeolojik ve jeofiziksel özellikleri ile, eğimlerle bağlı olduğu kıtaya ait olduğunu kabul etmektedir. O halde, deniz hukuku müzakerelerinde hak sahaslarımızı belirleyen tartışmalarda şelfin dış kenarını değil, "*kıta yamacı eteği (Continental Rise)*" kriterini ileri sürmeliyiz. Çünkü, şelf

alanlarının dış kenarını belirleyecek bir derinlik kriteri, her denizde şelf sahasının aynı derinlikte olmaması nedeniyle, rasyonel değildir. Aynı durum, diğer üniteler için de geçerlidir. Bu nedenle, Cenevre Konferansı'nca belirlenen, -200 m. izobati esas alınarak şelfin dış kenarını sınırlamak, jeomorfolojik açıdan hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Ege Denizi denizaltı profilini incelemek, veri azlığı nedeniyle son derece güçtür. Ancak Başbakanlık Seyir ve Hidrografi Dairesinin hazırladığı 1: 150 000 ölçekli denizaltı topoğrafya haritası ile çok sayıda "echo-sounding" profiline dayanan MALEY ve JOHNSON'un (1971) çalışmaları, bu konuda az da olsa bir fikir vermektedir⁷.

Büyük ölçüde, blok faylanması egemen olduğu Ege Denizi'nde, kıta yamacı ve kıta yamacı eteği gibi, tipik jeomorfolojik şekiller, fazla belirgin olmamakla birlikte, kıta yamacı eteğinden, abisal düzlüklere geçişin, yer yer oldukça net olduğu gözlenebilir. Bifhassa, Saros Körfezi'nden itibaren Halkidikya Yarımadası güneyine kadar uzanan "Kuzey Ege Derin Deniz Çukuru", buna misal olarak verilebilir. Adalar Denizi'nin orta ve güney kesimlerinde ise, ada bakımından fakir olan ve Rodos güneyine kadar uzanan "derin deniz tepelik alanı" yer alır. Bu denizaltı tepelik alanı, yerbilimleri ile uğraşan birçok bilim adamının da iddia ettiği gibi, Asya ve Avrupa kıtalarını ayıran bir sınır olarak alınabilir. Bu sınır, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik bölge ihtilafını da çözücü olabilir. Ancak, bu mümkün olmadığı takdirde, kara

7 MALEY, T.S.,-JOHNSON, G.L., 1971, "Morphology and Structure of the Aegean Sea", Deep-Sea Research, Vol:18, Page:109-122.

sularının tesbiti konusunda "kıta yamacı eteği derinliği"nin esas alınması (muhtemelen 550-600 m.izobati), Türkiye'nin doğal haklarının korunmasını, iyi bir şekilde sağlayabilecektir.

2. Oniki Ada'nın Hukuki Durumu: Bilindiği üzere, Sisam-Nikarya adalarının güneyinden Rodas'a kadar olan kesimdeki adalar, Oniki Ada olarak adlandırılmaktadır. Bu adalar, yaklaşık 390 yıl Türk egemenliğinde kaldıktan sonra 1912 Trablusgarp savaşı sonrasında, İtalyanlarla yapılan 18 Ekim 1912 tarihli "*Ouchny Antlaşması*" ile İtalya'ya devredilmiştir. Lozan Antlaşması ile de adalar, İtalya'nın denetim ve hakimiyetine bırakılmıştı. (15. ve 16. maddeler). Oniki Ada'lar, 1932 yılında İtalya'nın Türkiye Büyükelçisi Pompeo ALESİ ve dönemin Dışişleri Bakanı (Hariciye Vekili) Tefik Rüştü ARAS arasında yapılan antlaşmayla (Meis dışında), Türkiye'ye devredilmişti. Yapılan antlaşma, 25 Kanunisanı 1932 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmişti.

Ancak, II.Dünya Savaşı'nın mağlup devletlerinden sayılan İtalya'nın, bu adaları 15 yıl önce Türkiye' ye devrettiği görmezlikten gelinerek, Oniki Ada'nın statüsü yeniden belirlendi ve adalar savaş galibi sayılan Yunanistan'a verildi. Bu durum, 1947 Paris Antlaşması'nın 14.maddesi ile de milletlerarası yasal dayanak buldu.

O tarihte görev başında olan Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ, Başbakan Hasan SAKA ve Dışişleri Bakanı Necmettin SADAK, 1947 Paris Antlaşması'na katılmamış ve antlaşmanın ilgili maddesine gerekli rezervi koyduramamışlardır. Bu tarihi yanılı, Yunanistan'ı bir

takimada devleti durumuna getirmiş ve Türkiye'yi, uzun yıllar telafisi mümkün olmayan sorunlarla, karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye bu durumu, ilk fırsat elde edildiğinde, uluslararası mahkemeler ve toplantılara sunmak zorunluluğundadır. Çünkü, askeri müdahalelerin de, meşru nedenlere dayanması gerekir.

3. Ekonomik Yararlanma Bölgesinin Tespiti Sorunu: Yunanistan, 12 millik kara suları hakkı talep etmesinin yanısıra, basın-yayın organlarından öğrendiğimize göre, 200 millik ekonomik yararlanma bölgesi de talep etmektedir. Bu konu incelendiğinde, söz konusu isteğin ne kadar mantıksız ve hayali olduğu, daha kolay anlaşılabilir. İstemleri 200 millik ekonomik yararlanma bölgesi, yaklaşık olarak 370 km. kadardır. Oysa, Adalar Denizi'nin her iki yakasındaki kıyıların arasındaki mesafe, doğu-batı yönünde, hiçbir noktada 300 km.yi aşmaz. Dolayısıyla bu istek, Türkiye'yi, bir kara içi devlet durumuna getirmek arzusundan başka bir anlam taşımamaktadır.

4.Ege Denizi ve Bölgesi Adaları Yunan Tezlerini Kuvvetlendiriyor mu?

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti, 1500'lü yılların başından itibaren, Adalar (Ege) Denizi'ne açılarak, buradaki adaları 1566 yılına kadar ele geçirmeyi başarmıştı. Nitekim, Kuzey Afrika'nın fethi ile birlikte, yani 1533 yılında "*Cezayir Beylerbeyliği*" kurularak, hem Ege adaları ve hem de Kuzey Afrika ülkeleri bu beylerbeyliğinin idaresine verildi. Cezayir Beylerbeyliği, 1574 yılında "*Cezayir-i Garp*" ve "*Cezayir-i Bahr-ı Sefid*" olmak üzere, iki eyalete ayrıldı. Daha sonra, "*Kaptanpaşa Eyaleti*" adını alan Cezayir-i Bahr-ı Sefid'in merkezi

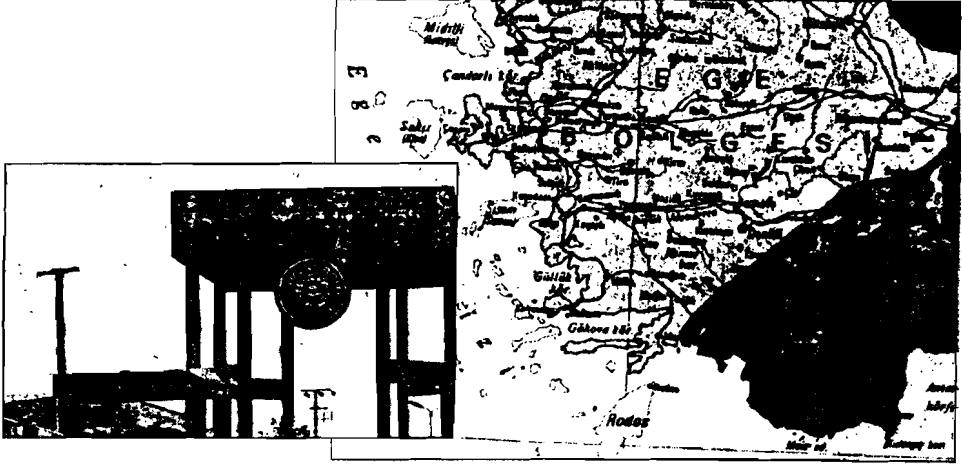
Gelibolu olup, idaresi altına ise Sakız, Rodos, Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis adaları verilmişti⁸.

Yukarıda da izah edildiği üzere, Osmanlı Devleti ne, Ege adını ve ne de bir başka Grek kökenli kelimeyi, bu bölgenin tanıtımı ve adlandırılması amacıyla kullanmamıştır. Osmanlı Devleti, bugünkü Ege Denizi ve çevresi için "*Adalar Denizi, Kaptanpaşa Eyaleti ve Cezayir-i Bahr-ı Sefid*" adlarını kullanmıştır. Osmanlı Devleti coğrafyacıları da, bu terimleri benimsemiş ve 1897 tarihinde Mehmet Hikmet tarafından yazılmış olan ve Osmanlı Devleti'ni bölgelere ayırmayı amaçlayan Coğrafya-ı Ümrani adlı eserde de Ege Denizi, "Adalar Denizi" olarak adlandırılmıştı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, ilk bilimsel coğrafya kongresini, 1941 yılında toplamış ve bu kongre, Türkiye'yi 7 coğrafi bölgeye (o tarihte mıntıkaya) ayırmıştır. Bu kongrede alınan kararlara göre, Anadolu'nun batısındaki kalan topraklara "*Ege Bölgesi*" adı verilmiştir. Daha sonra, İzmir'de aynı adla ülkemizin en seçkin üniversitelerinden biri kurulmuştur. Oysa, bu kelimenin latince "*Egeus*" teriminden geldiği sanılmaktadır. Egeus teriminin kökeni ise, Yunan mitolojisinde "*Zeus'un Kalkanı*" anlamına gelen "*Aegis*" teriminin oluşturduğu söylenebilir⁹. Hangi anlamlara gelirse gelsin, grek ve latin kökenli kelimeleri benimsemek ve coğrafi bölgelerimizden birine, bu kökenden gelen bir ismi vermek doğru değildir. Zaten Yunan bilim çevreleri de her fırsatta bu durumu dile getirmek ve propaganda konusu yapmaktadır.

8 SAKİROĞLU, M.H., 1993, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "*Cezayir-i Bahr-ı Sefid*" Maddesi, Cilt:7, İSTANBUL, s.500-501.

9 Grolier Webster International Dictionary of the English Language. Vol.1, NEW YORK, s.17.

FOTOĞRAF 2: Atlas Haritalarında Ege Bölgesi ve Ege Üniversitesi'nin Girişinden Bir Görünüm.

Yukarıda belirtilen nedenlerle, Ege Denizi adını atalarımızın da görüşüne uygun olarak, "Adalar Denizi" olarak değiştirmek, atlas ve duvar haritalarımızı bu şekilde yenilemek, milli bir görev olmalıdır. Çünkü bu topraklar, yüzbinlerce şehidimizin hayatının bir karşılığı olarak elde edilmiştir. Ege Bölgesi adının ise, Coğrafyacı bilim adamları tarafından yeniden belirlenmesi, bu konuya en uygun çözümü getirecektir.

5. Adaların Silahlandırılması Meselesi: Bilindiği üzere, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın 12. ve 13. maddeleri, Yunanistan'ın, Adalar Denizi'nde yer alan Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarına deniz üssü ve istihkâm tesisi kurmasını yasaklamış ve adalarda bulunan polis ve jandarma sayısının da Yunanistan'ın bütün

arazisinde bulunan, jandarma ve polis miktarı ile orantılanmak suretiyle tespit edileceği hükmünü getirmişti¹⁰. Aynı anlaşmanın, o tarihte İtalya'nın işgalinde bulunan Rodos, Oniki adalar ve Meis adalarını ilgilendiren 15.maddesi ise, "*Türkiye zirde tadat olunan adalar üzerindeki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eder*" hükmünü ihtiva ediyordu. Lozan Antlaşması'nın 15.maddesi ile de Kıbrıs İngiltere'ye terkediliyordu.

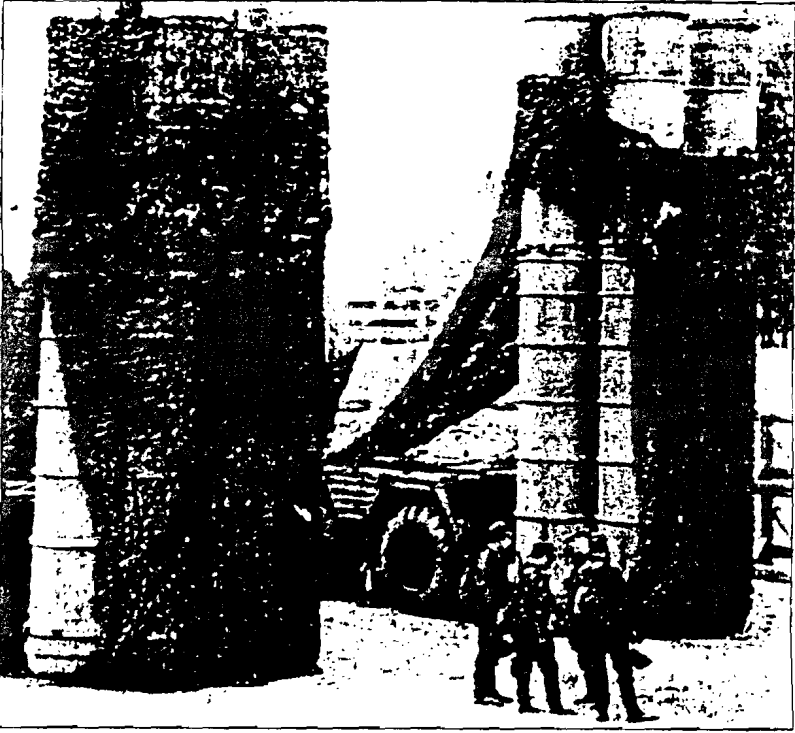
Antlaşma metni incelendiğinde, Adalar Denizi'ndeki Türkiye'ye yakın adalarda, sadece asayişî koruyacak kadar polis gücü bulundurabileceği anlaşılmaktadır. Oysa Yunanistan'ın, 15-20 yıldan beri adalara büyük bir kuvvet ve askeri teçhizat yığmakta olduğu gözlenmektedir. Nitekim, 15 Ocak 1994 tarihi itibarıyla, Yunanistan'ın sadece Sisam, İstanköy, Midilli, Rodos, Semadirek, Limni ve Sakız adalarındaki askeri gücü; 48 450 asker, 550 tank, 876 top, 665 zırhlı araç, 2 075 tanksavar ve 360 uçaksavardan oluşmaktaydı¹¹. Yunanistan 1994 yılından günümüze gelinceye kadar da Ege Adaları'ndaki silahlı gücünü sürekli artırmıştır. Ayrıca, büyük adaların hemen hepsinde, askeri hava alanları inşa etmiştir. Öte yandan Yunanistan, donanmasını sürekli bir şekilde geliştirmiş ve neredeyse bu alanda, Türkiye'ye bir üstünlük kurmuş durumdadır.

Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ile de "*Ortak Savunma Doktrini (Antlaşması)*" imzalamıştır. Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan'ın desteğiyle günde 2.5 milyar dolarlık bir askeri harcama yapmaktadır. En son olarak da Rusya Federasyonu'ndan 150 km. etkili menzili olan, bilgisayar

10 SALIŞIK, S., 1968, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryâ. Hüsniyat Matbaası, İSTANBUL, s.90.

11 Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1994, Cumartesi.

kontrollü, S-300 füzeleri almış bulunmaktadır. Bu füzeler Türkiye'nin Akdeniz kıyılarını vurabilecek kapasitededir . İşte bu noktada Kıbrıs Adası'nın, jeopolitik ve jeostratejik önemi ortaya çıkmaktadır. Gerçektende Kıbrıs, adetâ Akdeniz'in ortasında sabit bir şekilde duran bir uçak gemisidir (Fotoğraf 3).

FOTOĞRAF 3: Kıbrıs Rum Kesimi'ne Konulandırılması Planlanan Rus Yapımı S-300 Füzelerinden Bir Görünüm.

Şu halde, bu kadar büyük bir gücün, ancak, saldırı amacıyla oluşturulduğu söylenebilir. Gerçekten de ülkemiz, bir Ortodoks çemberi içine alınmış durumdadır. Rusya Federasyonu, bu çemberin oluşmasında en aktif rolü oynamaktadır. Bunun çok önemli jeopolitik nedenleri bulunmaktadır. Bilhassa, dağılan Varşova Faktı'na karşılık, NATO'nun varlığını koruması, bu ülkeyi rahatsız etmektedir. Rusya Federasyonu bir Türk-Yunan savaşı sonrasında NATO'nun parçalanacağı ve işlevini yitireceği ümidindedir. Ayrıca, Türkiye'yi bir savaşa itmekle, Orta Asya'da ve jeopolitikcilerin "*Marginal Crescent*" olarak adlandırdığı kenar kuşak ülkelerinde gittikçe etkili olan ve yıldızı parlayan en önemli rakibini de ekarte etmiş olacaktır. Türkiye'nin önderliğini yaptığı D-8'in (Development Country 8) bu süreci hızlandırdığı kanaatini taşımaktayız.

Türkiye'nin, adaların silahlandırılması konusunda, bugüne kadar net reaksiyonlar verdiği söylenemez. Bu pasif tutum veya fırsatların değerlendirilmemesi, milli çıkarlarımızı son derece zedelemiştir. Kuşkusuz, 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşması sonrasında, adalar üzerinde hiçbir talepte bulunmamak bizim açımızdan, bir gaflet anlamını taşıyordu. Çünkü adalar üzerinde bir talepte bulunmak, Türkiye için bir toprak genişlemesi veya bir fütihat arzusu olmayıp, Anadolu'nun güvenliği açısından, mutlak bir ihtiyaçtı. Ama bu fırsat da zamanında değerlendirilemedi¹².

6. Fener Rum Patrikhanesi Meselesi: Türk-Yunan ilişkilerinin mihverinde olan, ancak, her nedense, Türk kamuoyunun dikkatini geniş ölçüde çekmeyen diğer bir konu da, Fener Rum Patrikhanesi'nin

12 BURÇAK, R.S., 1988, "*Türk Yunan İlişkilerinin Bize Öğrettikleri*". Türk-Yunan İlişkileri Simpozyumu Bildirileri (21-22 Mayıs 1986), Atatürk Üniv. Basımevi, ERZURUM, s.51.

faaliyetleridir. Fener Rum Patrikhanesi 30 Mayıs 1453 tarihinden günümüze kadar sürekli Türk Devleti'nin himayesinde ve tam bir emniyet altında kalmıştır. Buna karşılık patrikhane, Yunanistan'ın bağımsızlığı için çalışmış ve 1814-1919 yılları arasında da âdeta Etnik-i Eterya'nın bir subesi gibi fonksiyon üstlenmiştir.

Zaten, Türk Devleti'ni yok etmeyi hedefleyen, Etnik-i Eterya'nın kuruluşunda da Fener Rum Patrikhanesi'nin büyük rolü olmuştu. Nitekim, Yunanistan'ın bağımsızlığı için çalışan bu teşkilatın kuruluşuna, 1814 yılında Odessa'da Rus Çarları'nın yazlık sarayında yapılan bir toplantıda karar verilmişti. Bu toplantıya Fener Rum Patrikhanesi'nin temsilcisi Mihail FODYADİS, armatör Diyanendis İPSİLANTI ve Rus Çarı'nın özel temsilcisi Alexandre İPSİLANTI katılmış bulunmaktaydılar. Söz konusu toplantıda kurulan, gizli teşkilatın adı, önce "*Elefterya Eterya*" olarak belirlenmişti. Bu teşkilatın adı, daha sonra "*Etnik-i Eterya'ya (Milli Ortaklık)*" dönüştürülmüştü.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bilhassa Eflak ve Mora isyanlarının çıkmasında Patrik Grigorios'un büyük bir rolü olmuştu. II.Mahmud döneminde patrik Grigorios'un Rus Çarı Nikola'ya göndermiş olduğu bir mektup ele geçirilmişti. Mektupta ifade edilen hususlar, patrikhanenin de düşüncesini ortaya koymak bakımından çok önemliydi¹³. Bunun üzerine Fener Patriği Grigorios yargılanarak patrikhanenin orta kapısında idam edilmişti. İdam hadisesinin gerçekleştiği orta kapı, bugün hala daha "*intikam (kin) kapısı*" olarak kapalı tutulmaktadır. Fener Rum Patrikhanesi'nin, 1989 yılında tamir

13 Rus Çarı'na yazılan mektupta şunlar ifade ediliyordu: "*Siz bu türkleri bir yenerseniz, iki yenerseniz, üçüncüsünde bunlar yine toparlanır ve başınıza bela kesilirler. Bunun için onları içinden yıkmak, dillerini bozmak, dinlerini kaldırmak lazımdır*".

edilmesine rağmen, bu kapının yine açılmadığı dikkati çekmektedir. Ayrıca, Rum çevresince bu kapının açılmasının bir kısasın uygulanmasına bağlı olduğu açıkça ifade edilmektedir (Fotoğraf 4).

FOTOĞRAF 4: Fener Rum Patrikhanesi'nin Devamlı Olarak Kapalı Tutulan, Kin Kapısından Bir Görünüm.

Türk Devleti sınırları içinde yaşayan azınlıkların, dinî ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olmasına rağmen, Fener Rum Patrikhanesi, Yunanistan ile her dönemde sistematik uyum ve inkâr edilemez işbirliğini devam ettirmiştir. Daha Cumhuriyetin ilk

yıllarında, bu ilişkinin farkına varılmış ve bizzat Atatürk'ün emriyle ardi ardına göreve gelen iki patrik, sınırdışı edilmiştir. Bugün de patrikhanenin, Yunanistan'ın en önemli istihbarat kaynağı olduğu sanılmaktadır.

Fatih döneminden beri, çeşitli vesilelerle Yunan emellerine hizmet eden Fener Rum Patrikhanesi, günümüzdeki faaliyetlerine "*Ekümenlik*" iddiasını da katarak, farklı bir boyut kazandırmıştır. Bütün dünya ortodokslarının hamiliğine soyunan patrikhane, İstanbul'u da bir Vatikan konumuna getirmeyi arzulamaktadır. Bu emelini gerçekleştirmek amacıyla, patrikhane çevresindeki arazi ve binaları doğrudan ve dolaylı olarak satın almaktadır. Ayrıca da, bazı Avrupa ülkelerinde temsilcilikler açma girişimlerini sürdürmektedir.

Fener Rum Patrikhanesi'nin zaman zaman güç gösterisi yapma girişimlerinde de bulunduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, Aralık 1996 ayı içerisinde, ülkesine turist olarak bile sokulmayan, devrik Yunan Kırallı Konstantin'in torununun vaftiz töreni, bu patrikhanede yapılmış ve başta İngiltere veliaht prensesi Charles ve Avrupa'nın birçok soylusu (!) bu törene katılmışlardır.

Ülkemiz yetkili makamlarının ve bazı çevrelerinin de bu şımartılmada payı bulunmaktadır. Anlaşmalara göre, Fener Rum Patriği'nin muhatabı patrikhanenin bulunduğu yörenin (Eyüp) kaymakamlığıdır. Buna rağmen, Rum Patriği en üst düzeyde kabul görmektedir. Oysa, Batı Trakya'da yaşayan soydaşlarımızın, en temel haklardan dahi mahrum edildiği gerçeği ortadadır.

7. Diğer Anlaşmazlık Konuları: Yunanistan'la ihtilaf konusu olan anlaşmazlıkların en önemlisi ise "Kıbrıs Davası"dır. Bu sorunun muhtevası ve gelişiminin çok kapsamlı olması nedeniyle burada incelenmeyecektir. Ancak, unutulmamalıdır ki, Kıbrıs,taviz verilemeyecek en önemli millî davalarımızdan biridir.

Anlaşmazlık konusu olan diğer sorunların başında ise; Etablis krizi, hava sahası-FIR hattı meselesi, Batı Trakya Türkleri meselesi, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin bölücü örgütleri bünyesinde barındırması, Türkiye'ye karşı silahlandırması ve eğitmesi ile deniz taşımacılığında karşılaşılan sorunlar gelmektedir. Bilhassa gelişen Türk turizm sektörünün zaman içerisinde betonlaşan Yunanistan ve İspanya turizmini olumsuz yönde etkilediği gözlenmektedir. Yunanistan ise gelir kaybının nedeni olarak gördüğü Türk turizminin gelişmesini engellemek amacıyla, turistik yörelerimizde eylemler yaptırmakta PKK'lı taşeronlarına ormanlarımızı yakıtılarak, çok büyük ekonomik tahribat yapmaktadır. Yunanistan'ın Türk ekonomisini zayıflatmak amacıyla, çok sayıda eylemin planlayıcısı olduğu konusu, zaman zaman, Türk yetkili makamları tarafından da dile getirilmektedir.

SONUÇ

Yunanistan ile münasebetlerimiz, tarihi bir gelişim sürecinin sonucu olarak, en kritik bir dönemini yaşamaktadır. Sürekli bir saldırganlık içerisinde bulunan Yunanistan, bütün Dünya'ya Türk saldırısı tehdidi içerisinde olduğunu anlatmakta ve lobicilik faaliyetinde bulunmaktadır.

Buna karşılık, dünya siyasetini yönlendiren devletler ise, asıl hakları çiğnenen devletin Türkiye olduğunu görmezlikten gelmektedirler.

Bugüne kadar yaşadığımız tecrübeler; Yunanistan'ın Türkiye ile olan münasetlerinde ve davranışlarında, asla en küçük bir sapma yapmadığını ve en küçük bir uzlaşmaya dahi yanaşmadığını göstermektedir. Bundan sonra da bu ülkenin dost olacağını ümit etmek veya zannetmek, bu düşmanca tutum karşısında duyarlı olmamak, Türk milletinin haklarını korumada zaafa düşmemize sebep olabilir.

Bu nedenle, Yunanistan'ın taviz almaya alışmış bir devlet olmasını da göz önüne alarak, Türkiye'nin istikrarlı bir dış politika izlemesi son derece büyük önem taşımaktadır.

Üzerinde durulması ve belirtilmesi gereken bir diğer husus da şudur; Anadolu'ya hakim olan bütün devletler (Roma, Bizans ve Osmanlı devletleri gibi), Anadolu'nun güvenliğini sağlama açısından, adalara da sahip olmuşlardır. Yunanlıların diplomasi tuzakları kurması, zaaf anlarımızı kollaması, Türkiye'yi istikrarsızlığa sürükleyecek gelişmelere destek vermesi, sabrımızın tükenmesine neden olacak ve bu durum, birgün Türkiye'nin adalara sahip olma hakkını kullanmasına yol açacaktır.

Bugüne kadar, Yunanistan ile ilgili sorunların çözümü, barışçıl metotlarla mümkün olamamıştır. Gerçekten de bu devletle, savaştan bir barış yapmak, anlaşmazlıkları çözümlmek, âdetâ imkansız denilecek kadar zordur. Bu nedenle, Türkiye, geleceği görme yeteneğine sahip devlet adamları yetiştirmek, milli birlik ve beraberliği korumak ve en önemlisi büyük bir devlet olmak mecburiyetindedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ARINÇ, K., 1995, "Türk-Yunan Anlaşmazlığı". Zaman Gazetesi (17-18-19 Temmuz 1995), İSTANBUL.
- ARMAOĞLU, F., 1983, 20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yay.No.252, Tarih Dizisi: 17, ANKARA.
- ARPAT, E., 1976, "Doğal Uzanım Açısından Ege Denizinin Jeolojik Yapısı". Yeryuvarı ve İnsan, Cilt:1, Sayı:4, ANKARA.
- BURÇAK, R.S., 1988, "Türk Yunan İlişkilerinin Bize Öğrettikleri". Türk-Yunan İlişkileri Sempozyumu Bildirileri (21-22 Mayıs 1986), Atatürk Üniversitesi Basımevi, ERZURUM.
- DOĞANAY, H., 1989, "Türkiye'nin Jeopolitik-Jeostratojik Konumu ve Bundan Kaynaklanan Tehditler" Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, Coğrafya Makaleleri, Fen-Edebiyat Fak. Yay.No.55, ERZURUM.
- DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Gazi Büro Kitapevi, ANKARA.
- ERİNÇ, S., 1977, "Ege Denizaltı Kaynaklarından Yararlanma Konusundaki Siyasal Soruna Jeomorfolojik Yaklaşım". İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, İSTANBUL.
- ERİNÇ, S.,-YÜCEL, T.-1988, Ege Denizi, Türkiye ile Komşu Ege Adaları. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yay.No.84, Seri:VII, Sayı:A.6, ANKARA.

- GÖNEY, S., 1979, Siyasi Coğrafya. İstanbul Üniv. Yay.No.2539, Coğrafya Enst. Yay.No.103, Cilt:II, İSTANBUL.
- GÜNEL, K., 1994, Coğrafya'nın Siyasal Gücü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İSTANBUL.
- İLHAN, S., 1989, Jeopolitik Duyarlılık. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı:113, ANKARA.
- İLHAN, S., 1993, Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:134, Seri:VIII, Sayı: A.1, ANKARA.
- KAVLAKOĞLU, S., 1976, "MTA SİSMİK-1 Kıyıötəsi Araştırma Gemimiz", Yeryüvarı ve İnsan, Cilt:1, Sayı:4, ANKARA.
- MALEY, T.S.,-JOHNSON, G.L., 1971, "Morphology and Structure of the Aegean Sea". Deep-Sea Research. Vol:18.
- SALIŞIK, S., 1968, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-î Eteryası. Hüsniyat Matbaası, İSTANBUL.
- ŞAKİROĞLU, M.H., 1993, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Cezayir-î Bahr-ı Sefid", Maddesi, Cilt:7, İSTANBUL
- ŞENALP, M., 1976, "Deniz Hukuku Konferansı 4. ve 5. Dönemler" Yeryüvarı ve İnsan, Cilt:1, Sayı:4, ANKARA.
- UCUZSATAR, N.U., 1986, Askerî Coğrafya. Harp Akademisi Basımevi, İSTANBUL.
- Birinci Türk Coğrafya Kongresi, 6-21 Haziran 1941. T.C. Maarif Vekilliği, ANKARA.

Grolier Webster International Dictionary of the English Language. Vol:1,
NEW YORK.

*"Milli Mücadele Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Üzerindeki
Faaliyetleri (Pontus)"*, 1986, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
Cilt:17, İSTANBUL.

Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1994, Cumartesi, İSTANBUL.

"Türk-Yunan Sorunları I". 1985, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Yayına
Hazırlayan: Siyasi Meseleler Araştırma Grubu, Sayı:6,
İSTANBUL.

"Türk-Yunan Sorunları (II)". 1985, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:7,
İSTANBUL.